

Coronas afledte konsekvenser for mennesker med kræft

– Ekspertpanelets observationer og forslag til handling

Nedlukningen af samfundet og prioriteringen i sundhedsvæsenet under corona har påvirket både sundhedsvæsenet, civilsamfundet og hverdagslivet for den enkelte. Danske Regioner har nedsat et ekspertpanel af forskere, faglige selskaber, patientorganisationer og myndigheder, som skal afdække de afledte negative og positive konsekvenser af tiden med corona for danskernes sundhed og trivsel og pege på mulige løsninger nationalt og lokalt. I forbindelse med arbejdet afholdes fem workshops, hvor ekspertpanelet og særligt inviterede gæster stiller skarpt på henholdsvis kronisk sygdom og multisygdom, kræft, psykisk sygdom og mental sundhed, hjerte-kar-sygdom samt folkesundhed og trivsel. Ulighed i sundhed er valgt som gennemgående tema på alle workshops.

Workshop om kræft blev afholdt den 4. maj 2021. Med afsæt i data, viden og observationer fremlagt på workshoppen offentliggøres her de vigtigste observationer og anbefalinger fra ekspertpanelet.

Hvad ved vi?

- Flere blev henvist til udredning og flere gennemførte et kræftpakkeforløb i 2020 ift. 2018. Dog var der et utilsigtet fald i henviste til pakkeforløb i foråret 2020 (ca. 145.000 henvist til kræftpakkeforløb og 25.000 gennemførte kræftpakkeforløb i 2020 mod ca. 135.000 henviste og 24.000 gennemførte forløb i 2018).
- Muligt efterslæb på lungekræft, idet færre patienter fik en lungefunktionsundersøgelse i almen praksis og færre blev henvist til et pakkeforløb for lungekræft i 2020.
- Nedgang i antallet af diagnosticerede med brystkræft i foråret 2020. Men foreløbige data tyder på, at stadiefordelingen på diagnosetidspunktet er uændret og samlet sås en stigning i antallet af pakkeforløb for brystkræft sammenlignet med tidligere år.
- Foreløbige data viser, at flere kræftpakkeforløb blev gennemført inden for forløbstiden (80-81 pct i 2020 mod 75-78 pct i 2018). Ligesom der var færre overskridelser af de maksimale ventetider

Fald i screeningsdeltagelsen. I 2019 blev der udført ca. 345.000 screeninger for livmoderhalskræft og ca. 279.000 screeninger for brystkræft mod hhv. ca. 307.000 og ca. 260.000 i 2020.

- Færre blev henvist til kommunal genoptræning og rehabilitering.

Ekspertpanelets observationer

Det vurderes, at dansk kræftbehandling i et internationalt perspektiv har klaret sig godt under hele pandemien

Kræftbehandlingen har sammen med behandlingen af andre akutte og livstruende sygdomme været opretholdt. I modsætning til andre sammenlignelige lande har Danmark ikke suspenderet kræftpatienters rettigheder, og kræftpakkeforløb og screeningsprogrammer har været opretholdt under pandemien. Det betyder også, at flere er blevet henvist til udredning i kræftpakkerne og flere har gennemført et kræftpakkeforløb i 2020 sammenlignet med 2018. Det er dog vigtigt, at de kliniske databaser følger udviklingen i de kommende år, ligesom der er behov for løbende at vedligeholde medarbejdernes kompetencer efter et år med corona, herunder særligt medarbejdere, som blev færdiguddannede under corona.

Konsekvenserne af forsinket kræftopsporing under første nedlukning ser ud til at være mindre end først antaget – men der er behov for særlig opmærksomhed på patienter med lungekræft

Foreløbige data fra Sundhedsdatastyrelsen viser, at antallet af kræftpakkeforløb i 2020 var højere end de foregående år. Et dansk studie¹ viser dog et gennemsnitligt fald på 33% i nye kræfttilfælde - især bryst-, prostata-, lunge- og koloncancer - i foråret 2020 sammenlignet med tidligere år. Et tilsvarende fald i starten af pandemien ses også i andre sammenlignelige lande og hænger formodentlig sammen med, at færre søgte egen læge i foråret 2020.

Det er endnu for tidligt at afgøre, om faldet i foråret har betydning for den enkelte patients sygdomsudvikling. Den foreløbige vurdering er, at nedlukningen ikke har haft betydning for stadiefordelingen hos brystkræftpatienter. For prostatakræft er det uvist, hvorvidt det vil have haft negative konsekvenser for den enkelte, bl.a. fordi prostatakræft typisk udvikler sig langsomt og i mange tilfælde er en ufarlig tilstand. Lungekræft er derimod en tidskritisk kræftform, og den registrerede nedgang i lungefunktionsundersøgelser i almen praksis og i antallet af pakkeforløb for lungekræft giver anledning til bekymring i panelet.

Kræftbehandlingen har samlet set været uændret under corona-pandemien – men kræftpatienter har afholdt sig fra at bruge sundhedsvæsenets tilbud i samme omfang som sædvanligt

Regionernes screeningsprogrammer og kræftbehandling er gennemført uforandret under hele pandemien. Alligevel blev både kræftpatienter og borgere i højere grad væk fra aftaler i almen praksis og på hospitalerne, særligt under første nedlukning. Der sås også et utilsigtet fald i deltagelsen i screeningsprogrammerne på kræftområdet. En del af forklaringen kan muligvis findes i en generelt faldende tilslutning til screeningsprogrammet for livmoderhalskræft, mens der særligt for brystkræft ikke kan peges på en entydig forklaring. Foreløbige data fra 2021 viser, at deltagelsen i brystkræftscreeningsprogrammet er tilbage på niveau med tidligere år.

¹ Charlotte Wessel Skovlund, Søren Friis, Christian Dehlendorff, Mef Christina Nilbert & Lina Steinrud Mørch (2021). Hidden morbidities: drop in cancer diagnoses during the COVID-19 pandemic in Denmark, Acta Oncologica, 60:1, 20-23, DOI: 10.1080/0284186X.2020.1858235

En undersøgelse fra Kræftens Bekæmpelses brugerpanel viser, at 10 procent har undladt at kontakte sygehusafdelingen med ting, som de normalt ville have kontaktet dem med². Faldet i henvendelser skyldes formodentligt både utryghed ved mulig smitte med corona og et ønske om ikke at belaste et i forvejen presset sundhedsvæsen. Panelet peger bl.a. på myndighedernes kommunikation under den første nedlukning, som en mulig forklaring. Her blev det bl.a. indskærpet, at aftaler og andre aktiviteter skulle holdes på et minimum. Samtidig bør patienter med uklare symptomer have særlig opmærksomhed, idet der må forventes større tilbageholdenhed ift. at søge læge i denne gruppe.

Færre er blevet henvist til rehabilitering og flere har oplevet forsinkelser i rehabiliteringsforløbet

Der findes ikke landsdækkende kommunale data, men data fra Københavns Kommune sandsynliggør, at færre kræftpatienter er blevet henvist til rehabilitering og genoptræning i foråret 2020. Samtidig var kommunernes tilbud til kræftpatienter helt eller delvist lukket i perioden. Samtidig har nedlukningen af fitnesscentre og andre motionsmuligheder formentlig haft negative konsekvenser for kræftpatienters muligheder for fysisk aktivitet. Ligesom pårørende har manglet det pusterum, som følger af rehabiliteringsaktiviteter - både når de er målrettet patienten og den pårørende selv. Panelet har derfor en opmærksomhed på de mulige konsekvenser af manglende rehabilitering og genoptræning i form af dårligere mental trivsel, funktionsevnetab, senfølger og et dårligere behandlingsresultat og livskvalitet.

Pandemien har forstærket den sociale ulighed på kræftområdet

Det vurderes, at den sociale ulighed på kræftområdet højst sandsynligt er blevet forstærket under corona-pandemien om end der savnes konkrete coronarelaterede analyser, der fokuserer på forskelle mellem socio-økonomiske grupper. Hvis det generelle billede af social ulighed også gælder for corona-pandemien, vil det betyde, at bl.a. kræftpatienter med kort eller ingen uddannelse og dårligt socialt netværk hører til dem, som forventes at opleve de største konsekvenser af corona. Det er som oftest også patienter, som har flere samtidige sygdomme, er dårlige til at begå sig i sundhedsvæsenet og kommunikere om egne symptomer og patienter, som i forvejen undlader at opsøge sundhedsvæsenet eller udebliver fra aftaler.

I dag har man via bl.a. RKKPs databaser og Landspatientregisteret kun adgang til socioøkonomiske data om patienterne på projektbasis. Derfor er det i øjeblikket svært at danne sig et overblik over spørgsmålet om evt. øget social ulighed under pandemien. Det betyder også, at konsekvenserne af den øgede digitalisering under corona-pandemien for eksempelvis sårbare og socialt udsatte grupper ikke kan ses i data.

Isolation og besøgsrestriktioner har haft konsekvenser for den mentale trivsel hos både kræftpatienter og pårørende

Corona-pandemien har ifølge bl.a. patientorganisationer betydet en ekstra belastning for mange kræftpatienter og deres familier. I lighed med andre patienter har kræftpatienter oplevet dårligere mental trivsel som følge af isolation, ensomhed, angst for corona og besøgsrestriktioner. Kræftpatienter med senfølger eller i rehabiliteringsforløb har manglet det sociale samvær med andre patienter pga. aflyste holdaktiviteter mv. Meget tyder på, at det har været ekstra

² Kræftpatienters oplevelse af coronakrisen, en undersøgelse af Kræftens Bekæmpelses Brugerpanel, maj 2020. [Corona: Kræftframtale bekymrede over smittefare og isolation \(cancer.dk\)](#)

belastende at bo alene. Hjemmeskoling har omvendt betydet, at fx børn har haft mere tid sammen med kræftsyge forældre. På den positive side har nogle sundhedsprofessionelle oplevet, at hospitalernes besøgsrestriktioner har givet indlagte patienter mere ro.

Omvendt har besøgsrestriktionerne påvirket mulighederne for støtte under indlæggelse og for at have pårørende med til samtaler på hospitalet. Ligesom restriktionerne i nogle tilfælde har afskåret pårørende fra at tage afsked med et familiemedlem. Kræftafdelingerne har erfaret, at døende patienter har fravalgt tilbud om specialiseret palliativ behandling på hospice eller hospital pga. besøgsrestriktionerne for i stedet at blive i eget hjem med deres pårørende. Corona-pandemien har understøttet udbredelsen af digital kommunikation, og panelet peger på, at det giver bedre mulighed for at inddrage de pårørende under en indlæggelse eller gennemføre behandling i eget hjem.

Panelet forventer, at konsekvenserne af isolation vil være kortvarige og aftage i takt med udrulningen af coronavaccination. Der var dog opmærksomhed på kræftpatienters mulighed for at genoptage et mere normaliseret hverdagsliv, bl.a. i lyset af vaccinationsindsatsen og de foreløbige studier af vaccins effekt på konkrete målgrupper.

Sundhedsstyrelsen har efterfølgende, sammen med sin ekspertgruppe fra lægevidenskabelige selskaber, evalueret resultaterne fra studierne. Sundhedsstyrelsen har fastslået i sine anbefalinger, at langt de fleste kræftpatienter og andre immunsystem-svækkede patienter, vil være dækket efter vaccination.

Ekspertpanelets forslag til handlinger

- **Styrket tidlig opsporing af lungekræft:** Lungekræft er en tidskritisk kræftform og nedgangen i lungefunktionsundersøgelser i almen praksis og nedgangen i antallet af pakkeforløb for lungekræft giver anledning til bekymring i panelet. Det samlede sundhedsvæsen bør være opsøgende i forhold til, at borgere i risiko for lungekræft udredes. Almen praksis bør være opmærksom på det mulige efterslæb i forbindelse med bl.a. lungefunktionsundersøgelser. Sygehusafdelinger, som modtager henvisninger, skal hjælpe almen praksis med at få gennemført den rette udredning.
- **Systematisk opfølgning på deltagelse i screeningsprogrammerne:** Selvom regionerne har sendt invitationer og påmindelser ud, har færre borgere taget imod tilbuddet om screening under pandemien. Derfor opfordrer ekspertpanelet screeningsprogrammerne til systematisk opfølgning på deltagelse i screeningsprogrammerne, herunder et særligt fokus på, at der under pandemien kan være borgere der har valgt ikke at blive screenet af frygt for corona. Desuden opfordres de faglige miljøer til at undersøge tendensen med faldende deltagelse i livmoderhalskræftscreeningsprogrammet samt se på virkemidler til at understøtte deltagelsen.
- **Den sociale ulighed som følge af corona skal afdækkes:** Det kræver lettere adgang til at kombinere data om aktivitet og kvalitet i sundhedsvæsenet med socioøkonomiske data fra fx Danmarks Statistik. Bl.a. er der behov for mere viden om, hvilke patienter, der holdt sig væk fra sundhedsvæsenet under nedlukningen, og de langsigtede konsekvenser af den ændrede adfærd.
- **Der skal være mulighed for at bruge digitale løsninger med afsæt i den enkelte patient:** Digitale løsninger har under corona øget tilgængeligheden til sundhedsvæsenets tilbud og givet bedre mulighed for at have pårørende med i forløbet. Alt kan ikke ske digitalt og nogen patienter har mere gavn af digitale løsninger end andre. Set i lyset af de mange erfaringer med digitale løsninger under corona bør det undersøges, hvordan man bedst bruger digital kommunikation fx i opsporing og kontrol af alvorlig sygdom.
- **Egen læge og patientansvarlig læge skal sikre, at der bliver taget hånd om patienter uden socialt netværk:** Corona har understreget betydningen af socialt netværk for kræftpatienters mentale trivsel, senfølger og overlevelse. Patienter uden netværk har dårligere fysisk og mental trivsel, flere senfølger og dårligere overlevelse. Derfor bør egen læge og den patientansvarlige læge på sygehuset være opmærksom på, om patienten har behov for ekstra hjælp til at få adgang til de relevante tilbud, som kan hjælpe patienten tilbage til hverdagen efter behandlingen.
- **Kommunerne bør have særlig opmærksomhed på tab af funktionsevne hos kræftpatienter og øge aktiviteten inden for genoptræning og rehabilitering:** Corona har haft konsekvenser for kræftpatienters genoptræning og rehabilitering, der både er blevet udskudt eller omlagt til virtuelle tilbud. Det kan gøre det sværere at komme sig efter et kræftforløb. Der bør være fokus på, om indsatsen har været tilstrækkelig. Derfor er det vigtigt, at kommunerne er opsøgende og har særlig opmærksomhed på hurtigt at sikre tilbud til de patienter, som ikke er blevet genoptrænnet eller rehabiliteret under pandemien.
- **Behov for afdækning af coronas langsigtede konsekvenser for kræftpatienter:** De kliniske kvalitetsdatabaser opfordres til systematisk at følge mulige konsekvenser af nedlukningen i de kommende år. Et særligt fokus bør rettes mod de tidskritiske kræftformer, komplikationer ved kræftdebut samt mulig overdiagnostik og overbehandling.

Læs mere om arbejdet med at afdække coronas afledte konsekvenser for sundhed og trivsel [her](#).